

ПЛЕНАРНЫЯ ДАКЛАДЫ

Акушэвіч А. А. (Мінск)

Элементы «святшчэнных» моў у творчай спадчыне Францыска Скарыны

Святшчэннае трохмоўе (trilingua sacra) зрабілася ў эпоху Рэнесансу асновай гуманітарна-асветніцкай парадыгмы. Ж. Некрашэвіч-Кароткая, характарызуючы спецыфіку слоўнай культуры эпохі Рэнесансу, адзначае, што дзякуючы Ё. Ройхліну, аўтару трактатаў “De verbo mirifico” (“Пра чарадзейнае слова”, 1514), “De arte cabbalistica” (“Пра кабалістычнае мастацтва”, 1517) і іншых, “сфарміравалася цікавасць да ўсіх трох “святшчэнных” моў — старажытнаюрэйскай, старажытнагрэчаскай і лацінскай” [6, с. 46]. Зразумела, што ўеўрапейскім культурным арэале ў XVI ст. вядучую ролю адыгрывала лацінская мова. На гэтай мове пісалі свае творы Ян Вісліцкі, Мікалай Гусоўскі і іншыя аўтары ВКЛ, да таго ж, Lingua Latina была мовай навукі і культуры ў тагачаснай Еўропе. Аднак нават у творчасці лацінамоўных паэтаў можна заўважыць цікавасць да ўсіх “святшчэнных” моў. Так, на апошняй старонцы кнігі Мікалая Гусоўскага “Песня пра зубра” (Кракаў, 1523) змешчана гравюрная выява ў атачэнні выслоўяў на старажытнаюрэйскай, старажытнагрэчаскай і лацінскай мовах, якія адлюстроўваюць асноўныя палажэнні эстэтычнай праграмы паэта [гл.: 5, с. 126–129].

Цікавасць да “святшчэнных” моў можна заўважыць і ў творчай спадчыне Францыска Скарыны. Беларускі першадрукар выкарыстоўвае ў сваіх выданнях іншамоўныя элементы, крыніцай якіх з’яўляюцца біблейскія тэксты. Дадзеныя элементы выконваюць, найперш, функцыю экзегезы. Разам з тым, ужыванне замежных слоў дазваляе паказаць абазнананасць перакладчыка ў сваёй справе, увесці новы пераклад у шэраг іншых перакладаў. У сувязі з гэтым, варта заўважыць, што Францыск Скарына падае ў сваіх прадмовах і звесткі пра гісторыю стварэння і перакладаў кнігі Бібліі (гл., напр., “Предословие доктора Францыска Скарыны в книгу Премудрости Божией” [7, с. 29] і “Починается другая предъмольва доктора Францыска Скорины в книгу Исуса Сирахова” [7, с. 23–24]). С. Шупа звяртаўся да аналізу іншамоўных элементаў у выданнях першадрукара пры высвятленні пытання наконт яго моўнай кампетэнцыі [9], асобны артыкул прысвечаны элементам старажытнаюрэйскай мовы ў пражскіх кнігах Бібліі Францыска Скарыны [8].

У сваіх выданнях беларускі асветнік выкарыстоўвае наступныя іншамоўныя біблейскія цытаты. У прадмове да ўсёй Бібліі: “тако убо

святый *Матфей* починаеть *Христово* благовѣствованіе: “*Бивлос* *генезеос* *Исусу* *Христу*”, то ест по-рускии — “*Книга* *родства* *Исуса* *Христова*” [7, с. 45] (Мц. 1:1). У квадратных дужках пададзена крыніца цытаты, у круглых — адпаведнае месца са Свяшчэннага Пісання. У прадмове да кнігі “*Исус* *Навін*”: “яко же пишет о том во еврейских книгах: “*Ваикра* *Моше* *Леошеа* *бин* *Нун* *Егошуа*”. Се ест по-рускии: “*И* *назвал* *Моисей* *Ошеа*, *сына* *Навина*, *Исус*” [7, с. 40], (Ліч. 13:16); “*Исус*, *сын* *Навин*, *был* *воевода* *іудейскій*. *Исус* *же*, *сын* *Божій*, *был* *ест* *царь* *іудейскій*, *яко* *о* *том* *напис*, *иже* *был* *написаный* *на* *животворящем* *кресте* *его*, *светчитъ* *слова* *еврейскими*: “*Егошуа* *Ноцьри* *мелех* *егудим*”, *слова* *греческими* — “*Исус* *Оназореос* *овасилефс* *тон* *іудеон*”, *слова* *латинскими* — “*Езус* *Назоренус* *рекс* *іудеорум*”, по-руски ся сказует — “*Исус* *Назорянин*, *царь* *іудейскій*” [7, с. 42–43], (Мц. 27:37; Мк. 15:26; Лк. 23:38; Ян. 19:19). Заўважым, што Францыск Скарына прыводзіць адпаведную цытату і “по-руски”, што важна для непадрыхтаванага чытача.

Даволі часта першадрукар змяшчае назвы біблейскіх кніг на старажытнаяўрэйскай, старажытнагрэчаскай і/ці лацінскай мовах як у прадмовах, так і ў пасляслоўях. Напрыклад: “*Трое* *книги* *написал* *ест* *премудрый* *Саломон*, *царь* *Израилев*. *Первые*, *рекомые* *еврейским* *языком* *Маслотг*, *по-грѣческыи* — *Параболе*, *по-латине* — *Провербиа*, *а* *по-рускии* — *Притчи* *Саломоновы*. *Вторые* *книги* *написал* *ест*, *еже* *зовутся* *еврейским* *языком* *Коелеф*, *по-грѣческыи* — *Екклесиаст*, *по-латине* — *Конционатор*, *а* *по-рускии* — *Соборник*. *Третьи* *же* *книги* *царя* *Саломоновы* *нарицаются* *Сира* *сирим*, *по-латине* — *Кантикум* *кантыкорум*, *еже* *по-рускии* *исказуется* *Пьсьнь* *пьсням*” [7, с. 25–26]; “*Доконаны* *суть* *пятыє* *книги* *Моисеовы*, *еже* *от* *еврей* *называются* *Ельгадворим*, *а* *по-грѣческыи* — *Девтерономос*, *по-латине* *же* — *Секунда* *лекс* *Моиси*, *по-рускии* *пак* *Вторый* *закон*” [7, с. 66].

Назва біблейскай кнігі на яўрэйскай мове можа адпавядаць пачатку тэксту гэтай самай кнігі, што і адзначае Францыск Скарына: “*Сие* *суть* *вторыи* *книги* *Моисеовы*, *еже* *от* *еврей* *называются* *Геллесмот*, *тако* *убо* *их* *языком* *своим* *починают*” [7, с. 52]; “*То* *суть* *третии* *книги* *Моисеовы*, *зовемыи* *Ваикра*. — *тако* *убо* *починаются* *от* *еврей*: “*Ваикра* *едонай* *ель* *Моше*”, *то* *ест* *по-рускии*: “*Возва* *Господь* *Моисея*”; *по-гречески* *же* *зовутся* *Леувитикос*, *понѣже* *наиболее* *о* *справовании* *племени* *Леувиева* *пишетъ* *в* *них*” [7, с. 55]. У такім выпадку дадзены іншамоўны элемент адначасова з’яўляецца і назвай біблейскай кнігі і цытатой.

Таксама беларускі асветнік можа падаваць назвы біблейскіх кніг перад пачаткам асноўнага тэксту адпаведнай кнігі: *“Починається книга Исуа, сына Навина, еже называется от еврей “Егошуа бин Нун”, той воведе сыны Израилевы в Землю Обетованую”* [2, с. 741]; *“Починаються книги пятыи Моисеовы, рекомыи Вторый Закон, по-еврейски Гелгадворим, по-греческии Девтерономос, по-латине Секунда Лекс”* [2, с. 609].

У прадмове да кнігі “Лічбы” Францыск Скарына прыводзіць як адпаведны прыпынак сыноў Ізраэля, якія выйшлі з Егіпта, “по-русскии сказуется”: *“Рамес же по-рускии сказуется порушение”* [7, с. 59]; *“Шестнадцатый стан — Ремонфарес, еже исказуется яблоко зернатое. 17 стан — Львно, исказуется плиты. 18 стан — Ресса, исказуется узды. 19 стан — Коалеф, исказуется собрание. 20 стан у горы Сафер, еже исказуется гора красоты. 21 стан — Араад, исказуется чудо. 22 стан — Мазелюф, исказуется снем. 23 стан — Каат, исказуется боязнь. 24 стан — Харе, исказуется злоба. 25 стан — Метха, исказуется сладкость. 26 стан — Гасмон, исказуется прудкость. 27 стан — Мосероф, еже исказуется оковы. 28 стан — Венеакан, исказуется сынове потребнии. 29 стан — Гадгад, исказуется посол. 30 стан — Вефевата, исказуется добротливость. 31 стан — Еврон, исказуется хождение. 32 стан — Азонгабер, исказуется язык мужев. Сие вси станы сынов Израилевых были суть во пустыни Фарани”* [7, с. 61]. Дадзеныя прыпынкі пералічаны ў “Кнізе Святарскай” (Святар. 33).

У прадмове да кнігі “Выход” Скарына подобным чынам звяртаецца да назвы «Егіпет»: *“Египет же по-рускии сказуется — темности, а с тых нас воведе Сын Божий”* [7, с. 53].

Прадмова да кнігі “Плач Ерамій” змяшчае алфавіт старажытнаўрэйскай мовы, бо адпаведная кніга з’яўляецца прыкладам алфавітнага акраверша: *“Потреба ест ведати, иже сия книжка замыкает в себе шесть азбук еврейских. У первой главе азбука едина, яко же имена слов великим писмом роздельне межю стихами положены суть. Во второй главе азбука едина. У третьей главе азбуки три: на початку кажного стишка слово едино. В четвертой главе азбука едина, а во единой кажной азбуце суть слов двадесеть и два. Первое слово называется алеф, еже по-рускии сказується наука; второе — бет, знаменует дом; третье — кгимель — полность; четвертое — далет — крижала; пятое — ге — сия; шестое — ваф — іон; седмое — заин — тая; осмое — гет — живот; девятое — теть — добро; десятое — іод — початок; 11 — каф — рука; 12 — ламед — сердце; 13 — мем —*

с них; 14 — нун — вечность; 15 — самех — помощь; 16 — аш — кладезь; 17 — фе — уста; 18 — цади — правда; 19 — коф — возвание; 20 — рэш — глава; 21 — шин — зубы; 22 — таф — знамена” [7, с. 73]. Гэты алфавіт першадрукар размяшчае і непасрэдна ў тэксе кнігі “Плач Ераміі” [3, с. 677–693], спрабуючы такім чынам перадаць яе асаблівасці пры перакладзе, пра што і гаворыць у працытаваным вышэй урыўку.

У канцы агульнага пасляслоўя да ўсіх чатырох кніг “Царстваў” і пасляслоўя да кнігі “Ісус Навін” змешчана малітва на старажытнагрэчаскай мове: “*То Фео харитас*” [7, с. 39]; “*То Фео Харитас*” [7, с. 43]. Беларускі вучоны А. Коршунаў адносна яе робіць наступную заўвагу: “*У перакладзе гэты выраз азначае: дзякуй Богу*” [7, с. 39]. Тэкст кнігі “Ісус Навін” першадрукар заканчвае лацінскімі словамі: “Сит Део лавс. Аминь” (у перакладзе: “Няхай будзе Богу хвала. Амінь”) [2, с. 826]. Пасляслоўе да названай кнігі пачынаецца на наступнай старонцы.

Францыск Скарына выкарыстоўвае словы “Аллилуйя” і “Аминь” без перакладу. Першае — у гімнаграфічных творах: “*поем тому вси: Аллилуйя!*” [7, с. 80]; “*Тому и мы вси, вернии, поем: Аллилуйя!*” [7, с. 87]. Другое слова ўжываецца пры малітвах, “свабодна выкладзеных малітвах” [4, с. 11] і ў цытатах: “*Богу во Троици единому и Пречистой Матери Его Марии ко славе со всеми светлыми вовеки веком. Аминь*” [7, с. 113]; “*Буди Богу хвала вовек веком. Аминь*” [7, с. 76]; “*Аминь, глаголю тобь днесь, со мною будеши в раи*” [7, с. 41] (Лк. 23:43). Параўнайце: “*І сказаў яму: “Сапраўды кажу табе: сёння будзеши са Мною ў раі”* [1, с. 938].

У “Акафісце імя Ісуса Хрыста” змешчаны наступны фрагмент з іншамоўным словам і яго перакладам: “*Дай нам, Ісусе, Сыне Божий, разум, и отверзи уста наша, да возможем возвестити хвалу имени твоего, яко же дал еси слух и молву глухому и гугнивому, глаголя: “Еффета”, еже ест — разверзися*” [7, с. 88]. Слова “Еффета” і яго пераклад уваходзяць у біблейскую цытату: “*І, глянуўшы ў неба, уздыхнуў і гаворыць: “Эфэта”, што значыць: “Адкрыўся”* [1, с. 896] (Мк. 7:34).

Прадмову да “Першага пасланья апостала Паўла да Цімафея” Францыск Скарына завяршае словам: “*Телос*”. А. Коршунаў дае да яго наступны каментарый: “*У перакладзе з грэчаскай мовы: Канец*” [7, с. 120]. Дадзенае слова паказвае, што прадмова скончылася. Пасля адпаведнага пасланья няма пасляслоўя.

Заўважым таксама, што фармальна імёны біблейскіх персанажаў і геаграфічныя назвы мясцін са Свяшчэннага Пісання з’яўляюцца іншамоўнымі словамі, якія былі засвоены ў мове выданняў Францыска

Скарыны. Назвы месяцаў, якія часам выкарыстоўвае першадрукар, таксама маюць іншамоўнае паходжанне: “*Выдана и выложена повѣлением и працею ученаго мужа Франциска Скорины из славнаго града Полоцка, в науках и в лекарстве учителя, у великом месте Празском по летех нарождения нашего спасителя тысеца пятистех и девятинадесяти, месеца книжънаго декаврия, дня пятогонадесеть*” [7, с. 76] (“*Декаврий*” — ад лац. December; “*октяврий*” [7, с. 23] — ад лац. October).

Такім чынам, беларускі першадрукар выкарыстоўвае ў сваіх выданнях словы і выразы на старажытнаўрэйскай, старажытнагрэчаскай і лацінскай мовах. Іх ужыванне падпарадкавана мэтам экзегезы. Адначасова прыклады з Бібліі на “святшчэнных” мовах падмацоўваюць пераклад першадрукара, дапамагаюць паставіць яго працу ў адзін шэраг з папярэднімі аўтарытэтнымі ўзорамі, сведчаць пра зварот асветніка да першакрыніц і пацвярджаюць узровень яго перакладчыцкага майстэрства. Францыск Скарына звычайна прыводзіць пераклад іншамоўных слоў і выказаў, што важна для неабазнамага чытача. Разам з тым, цікавасць да “святшчэнных” моў адпавядае асаблівасцям еўрапейскага літаратурнага працэсу XVI стагоддзя.

1. Біблія : Кнігі Святога Пісання Старога і Новага Заветаў / МХРБ “Біблейскае таварыства ў Рэспубліцы Беларусь”. – Мінск : МХРБ “Біблейскае таварыства ў Рэспубліцы Беларусь”, 2012. – 1120 с.

2. Біблія : факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Ф. Скарынаю ў 1517–1519 гадах : у 3 т. – Мінск : БелСЭ, 1990–1991. – Т. 1. – 830 с.

3. Біблія : факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенай Ф. Скарынаю ў 1517–1519 гадах : у 3 т. – Мінск : БелСЭ, 1990–1991. – Т. 3. – 782 с.

4. Кароткі, У. Г. Беларускія прадмовы і пасляслоўі другой палавіны XVI – першай палавіны XVII ст. / У. Г. Кароткі // Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Скарыны / уклад., уступ. арт. і камент. У. Г. Кароткага. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – С. 6–22.

5. Некрашэвіч-Кароткая, Ж. В. Беларуская лацінамоўная паэзія : ранні Рэнесанс / Ж. В. Некрашэвіч-Кароткая. – Мінск : БДУ, 2009. – 271 с. : іл.

Барадзіна Ю. С. (Мінск), Гецэвіч Ю. С. (Мінск)

**Апрацоўка колькасных выказаў з адзінкамі вымярэння:
ад навукова-тэхнічнага тэксту да тэлеметрыі**

Па-за межамі фундаментальнай навукі тэкст прадстаўляе інтарэс для спецыялістаў шырокага кола як носьбіт пэўнай інфармацыі.

Тэлеметрыя — гэта тэхніка вымярэнняў на адлегласці [5], а таксама непасрэдня вынікі гэтых вымярэнняў. Данія тэлеметрыі